

گزارش سفر پژوهشی

به دعوت دانشگاه اموری^۱ و بورس تحقیقاتی موسسه امریکائی مطالعات ایرانی^۲ و مساعدت فرهنگستان زبان و ادب فارسی امکانی فراهم شد تا نگارنده، در سفری به کشور ایالات متحده امریکا، از فرصتی مطالعاتی و پژوهشی بهره‌مند شود. طی اقامت در آن کشور، که تقریباً سه ماه (از ۱۴ اردیبهشت تا ۱۲ مرداد ۱۳۸۴) طول کشید، به اجرای دو برنامه اصلی توفیق یافتم: مطالعه و گردآوری اطلاعات در موضوع پایان‌نامه دکتری خود (رویکردهای معنایی در تدوین گنجواژه زبان فارسی) در دانشگاه اموری؛ دیدار از برخی از دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی و گفت‌وگو با افراد متخصص در زبان فارسی و زبان‌شناسی. دانشگاه اموری در حومه شهر آتلانتا، مرکز ایالت جورجیا، واقع است. گروه مطالعات خاورمیانه و آسیای جنوبی^۳ دانشگاه، در قالب طرح مبادله دانشجویی و به جهت اشتغال دکتر حسین سامعی استاد راهنمای پایان‌نامه در آن گروه، امر میزبانی را برعهده داشت. فضای حاکم بر گروه بسیار دوستانه و صمیمی بود. اعضای گروه عمدتاً از ملل گوناگون بودند و، به دلیل موضوع مورد مطالعه و تدریس خود، علاوه بر انگلیسی به زبان دیگری، از جمله، عبری، عربی، فارسی، هندی و سنسکریت تسلط داشتند. در ایام اقامت در آن دانشگاه، که بیشترین مدت سفر را دربرداشت، عمدتاً به پژوهش درباره موضوع پایان‌نامه پرداختم. از این زمان نیز بیشترین مدت صرف بررسی و یافتن منابع در کتابخانه‌های متعدد و غنی دانشگاه اموری شد. دانشگاه و امکانات موجود در آن، از

1) Emory University 2) American Institute of Iranian Studies (AIrS)

3) Department of Middle Eastern and South Asian Studie (MESAS)

جمله افراد متخصص، کتابخانه‌ها، و محیط مجازی حاصل از دسترسی سریع به منابع در اینترنت همراه با نرم‌افزارهای مناسب، فضای مطالعاتی مطلوبی پدید می‌آورد. شایان ذکر است که در دانشگاه اموری رشته زبان‌شناسی نیز تدریس می‌شود. دروس زبان‌شناسی در چارچوب برنامه آموزش زبان‌شناسی و غالباً به طور مشترک با همکاری گروه روان‌شناسی ارائه می‌شود. برخی از درس‌های این برنامه‌اند: «زبان، ذهن و جامعه»، «مغز و زبان»، «زبان و فرهنگ»، «کلام/گفتمان و قدرت»، «موضوعاتی در جامعه‌شناسی زبان: قوم‌نگاری ارتباط»، «مسائل تدریس زبان خارجی» و «نظریه استعاره مفهومی». به طور کلی، برنامه زبان‌شناسی این دانشگاه به موضوعات بینارشته‌ای و نیز مسائل روان‌شناسی و شناخت‌گرایی دارد، که با توجه به همکاری گروه روان‌شناسی در برنامه زبان‌شناسی طبیعی است.

موسسه آمریکائی مطالعات ایرانی، در سال ۱۹۶۷ (۱۳۴۶)، با هدف تسهیل پژوهش و مطالعه درباره ایران و موضوعات مربوط به آن از جمله فرهنگ و تمدن ایرانی پایه‌گذاری شده است. دکتر فرانکلین لویس^۴، رئیس مؤسسه و دانشیار سابق زبان فارسی دانشگاه اموری، که اکنون در دانشگاه شیکاگو اشتغال دارد، اساس کار این مؤسسه را در حال حاضر مبادله پژوهشگر و دانشجو و پشتیبانی از تبادل علمی می‌داند. علاوه بر این، او، در گفت‌وگویی که در دانشگاه اموری داشتیم، درباره گسترش روابط میان فارسی‌پژوهان داخل امریکا و مؤسسه از یک سو و همکاران داخل ایران و فرهنگستان از سوی دیگر، بر دو پیشنهاد تأکید داشت:

(۱) تشکیل مؤسسه‌ای مشترک برای ترجمه آثار ادبی و متون فارسی.

به گفته دکتر لویس، تشخیص جو معاصر ادبیات ایران برای محققان خارجی دشوار است و اغلب آنان اطلاع دقیقی از این جو در دسترس ندارند. ترجمه می‌تواند راهی برای شناخت و تبادل بهتر باشد. به نظر او، چنین کاری می‌تواند با همکاری مشترک فرهنگستان زبان و ادب فارسی انجام گیرد.

(۲) برگزاری نشست‌هایی برای گفت‌وگو و تبادل نظر میان استادان داخل و خارج از ایران. دکتر لویس بر آن است که، در صورت وجود امکانات و با بهره‌گیری از تجهیزات

4) Franklin Lewis

جدید، حتی می‌توان از راه دور و بدون نیاز به تشریفات جلسات مشترکی برگزار کرد. وی آمادگی مؤسسه امریکائی مطالعات ایرانی را برای هرگونه همکاری به‌ویژه در زمینه برگزاری همایش، تبادل پژوهشگر، و اجرای طرح‌های مشترک اعلام و اظهار امیدواری کرد که دانشگاه شیکاگو بتواند، در آینده، میزبان همایشی در زمینه ترجمه ادبی باشد. در جریان سفری یازده روزه (از ۱۷ تا ۲۷ تیر ماه)، به ترتیب از آزمایشگاه علوم شناختی دانشگاه پرینستون^۵، شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی در امریکای شمالی، دانشگاه کلمبیا^۶، مقر دانشگاه ایرانیکا^۷، و گروه زبان‌شناسی و فلسفه مؤسسه فناوری ماساچوست (ام. آی. تی)^۸ دیدن کردم. آزمایشگاه علوم شناختی پرینستون، در نزدیکی دانشگاه پرینستون در ایالت نیوجرسی، به جهت ایجاد پایگاه داده‌های واژگانی زبان انگلیسی شهرت دارد. این پایگاه اینترنتی موسوم به وردنیت (WordNet) از مراجع واژگانی یا فرهنگ معنایی^۹ است که با الهام از نظریه‌های روان‌شناسی زبان شکل گرفته است. ساختار شبکه‌ای آن، تداعی‌کننده نظام واژگان ذهنی گویشوران، بر اساس روابط واژگانی و معنایی میان واژه‌ها از قبیل تضاد معنایی، هم‌معنایی، شمول معنایی و مانند آن، سازمان یافته است به شکلی که کاربران می‌توانند، با استفاده از این شبکه، به جست و جوی مفهوم یا صورت واژگانی مورد نظر بپردازند. بنیانگذار وردنیت پروفیسور جورج میلر^{۱۰}، روان‌شناس و محقق سرشناس است. میلر به جهت طرح و آزمون آراء چامسکی در حوزه روان‌شناسی، همکاری با وی، و تحقیق در زمینه واقعیت روان‌شناختی قواعد زبانی شهرت دارد. او، به همراه عده‌ای دیگر از پژوهشگران، ابتدا طرح را بر روی واژه‌های زبان انگلیسی به اجرا درآورد. اکنون گروه‌های متعددی در سراسر جهان سرگرم تهیه وردنیت ویژه یکایک زبان‌ها هستند و بسیاری از زبان‌های مهم جهان مانند فرانسه، آلمانی، اسپانیایی، ایتالیایی و چینی وردنیت ویژه خود را دارند. وردنیت زبان فارسی نیز در دست تهیه است. در دیدار از دانشگاه پرینستون، از این آزمایشگاه و گروه پژوهشگران آن از جمله پروفیسور میلر و خانم دکتر کریستین فلبوم^{۱۱}، متخصص ارشد طرح و رئیس انجمن جهانی

5) Princeton University Cognitive Science Laboratory

6) Columbia University

7) *Encyclopedia Iranica*

8) Massachusetts Institute of Technology (MIT)

9) semantic dictionary

10) George Miller

11) Christiane Fellbaum

۱۲، بازدید کردم. این ملاقات از پیش تعیین شده، علاوه بر آشنائی بیشتر با طرح و همکاران آن، به جلسه گفت و گوی مشترکی با دکتر فلبوم و دکتر فرهاد کیوان، مسئول طرح ُردنیت فارسی، که پرشیانیت (PersiaNet) نامیده شده است، اختصاص یافته بود. فلبوم تهیه ُردنیت فارسی را امری مهم و ضروری می‌داند. در صورت ایجاد پرشیانیت، شبکه ُازگانی فارسی، از راه ُردنیت انگلیسی که نقش واسط ُ مرکزی را ایفا می‌کند، به شبکه ُازگانی سایر زبان‌ها مربوط می‌شود و این رابطه دو سویه است. از این طریق، امکاناتی چون آموزش، ترجمه و مقایسه ُ زبان فارسی با سایر زبان‌های دارای ُردنیت فراهم می‌آید. فلبوم تأکید کرد که، با اجرای این طرح، شناخت بهتری از زبان فارسی در عرصه ُ جهانی حاصل خواهد شد. دکتر کیوان نیز ساختار میانجی ُ^{۱۳} طراحی شده برای پرشیانیت و شیوه ُ کار با آن را توضیح داد. میانجی پرشیانیت، به عنوان ابزاری برای برقراری ارتباط با این شبکه، دارای بخش‌هایی برای نمایش اطلاعات ُازگانی از قبیل حوزه‌های معنایی، هم‌معناها، متضادها، تعریف، و کاربرد است. همکاران طرح می‌توانند، از طریق میانجی، با ارائه ُ شناسه (ID) و رمز (password)، اطلاعات جدیدی را به شبکه وارد کنند. پرشیانیت هنوز برای استفاده ُ کاربران راه‌اندازی نشده است و، در حال حاضر، فقط پژوهشگرانی که با طرح همکاری می‌کنند می‌توانند، برای ورود اطلاعات، با نشانی اینترنتی www.PersiaNet.us به آن دسترسی پیدا کنند. در این نشست، نگارنده به توصیف موضوع پایان‌نامه ُ خود و مسائل مشابه در آن و طرح پرسش‌هایی درباره ُ ُردنیت و پرشیانیت پرداخت. در مجموع، در این جلسه بر این نکته تأکید شد که برای تکمیل شبکه ُ ازگانی پرشیانیت، که اکنون در آغاز راه است، به همکاری افرادی آشنا به زبان فارسی و روابط مطرح در ُردنیت نیاز است. مشارکت میان فرهنگستان و ُردنیت در این زمینه سودمند خواهد بود. فلبوم، با اشاره به این مطلب، همکاری نگارنده را، به عنوان پژوهشگری از فرهنگستان زبان و ادب فارسی، با طرح پرشیانیت و فعالیت در ایجاد رابطه میان آزمایشگاه علوم شناختی پرینستون و فرهنگستان زبان و ادب فارسی خواستار شد. شایان ذکر است که سومین اجلاس بین‌المللی ُردنیت^{۱۴} روزهای ۲۲ تا ۲۶ ژانویه ۲۰۰۶ (۲ تا ۶ بهمن ۱۳۸۴) در کره ُ جنوبی برگزار

12) Global WordNet Association (GWA)

13) interface

14) 3rd International WorNet Conference

می‌گردد. در این اجلاس دوسالانه، قرائت مقاله‌ای برای معرفی پرشیانیت پیش‌بینی شده است. نخستین اجلاس از این مجموعه در ژانویه سال ۲۰۰۲ (۱۳۸۰) در هند و دومین اجلاس در ژانویه سال ۲۰۰۴ (۱۳۸۲) در جمهوری چک برگزار شده است.

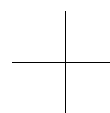
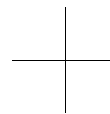
در دیدار از شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی در امریکای شمالی در نیویورک، با آقای مهدی فریدزاده، رئیس انجمن بین‌المللی فرهنگ ایران^{۱۵}، درباره فعالیت‌های شورا و وضعیت زبان فارسی در امریکا گفت و گو کردم. به گفته ایشان، هدف شورا کمک به آموزش زبان فارسی در امریکاست و تاکنون، از طریق فراهم کردن کتاب و نرم‌افزارهای آموزشی برای استادان زبان فارسی و تأسیس مدارسی برای آموزش فارسی به کودکان و نوجوانان پیش از ورود به دبیرستان، این کار انجام شده است. شورای گسترش همایش‌هایی نیز در این زمینه برگزار کرده است که آخرین آنها با عنوان «آموزش زبان فارسی: مشکلات و راه‌کارها» در اسفند ماه سال ۱۳۸۰ برگزار شده است.^{۱۶} فعالیت‌های شورا در سال‌های اخیر کاهش یافته، اما فریدزاده به تأسیس انجمن بین‌المللی فرهنگ ایران همت گماشته است که در زمینه‌هایی کمابیش مشابه فعالیت می‌کند. برگزاری سمینار، جشنواره فیلم، و تهیه و چاپ کتاب از جمله فعالیت‌های این انجمن به شمار می‌رود. برای نمونه، انجمن بین‌المللی فرهنگ ایران قصد دارد سلسله کتاب‌هایی با عنوان مجموعه میراث فارسی: ایرانی، افغانی و تاجیک^{۱۷}، حاوی گزیده‌ای از ادب فارسی به زبان انگلیسی، منتشر کند. این مجموعه شامل ده عنوان از آثار مهم ادبیات فارسی خواهد بود، که تاکنون گلستان سعدی از این مجموعه منتشر شده و بوستان نیز در دست تهیه است. وی همکاری فرهنگستان را در تهیه مواد آموزشی زبان فارسی برای استادان و آموزگاران داخل امریکا خواستار شد.

همچنین در نیویورک فرصتی داشتم تا از دانشگاه کلمبیا و کتابخانه غنی آن به‌ویژه در حوزه زبان فارسی دیدن کنم. آقای دکتر حسین کمالی، استاد تاریخ آن دانشگاه و

15) International Society for Iranian Culture

۱۶) گزارشی از این همایش، به قلم دکتر علی‌اشرف صادقی، با عنوان «پنجمین همایش شورای گسترش زبان و ادبیات فارسی در امریکای شمالی» (نامۀ فرهنگستان، دوره پنجم، شماره سوم، شماره مسلسل ۱۹، اردیبهشت ۱۳۸۱، ص ۲۳۱-۲۳۳) منتشر شده است.

17) Farsi Heritage Series: Iranian, Afghan and Tajik

سرپرست مجموعه خاورمیانه و مطالعات اسلامی و کلیمی کتابخانه، با لطف خود مرا همراهی و واحدهای دانشگاه را به نگارنده معرفی کردند. به گفته ایشان، نزدیک یکصد هزار عنوان کتاب فارسی در این کتابخانه وجود دارد که بسیاری از آنها در نوع خود بی نظیرند. مجموعه خصوصی مرحوم سعید نفیسی در میان این کتابهاست. در حال حاضر، طرحی با عنوان اپیک^{۱۸} برای انتقال متون به رایانه در حال اجراست. با رایانه‌ای شدن متون زبان انگلیسی، امکانات بسیاری از جمله دسترسی آسان‌تر به منابع برای همگان فراهم می‌شود. دکتر کمالی تلاش می‌کند تا متون فارسی نیز در طرح گنجانده شود.

بازدید از مقر دانشنامه ایرانیکا و اسپین دیدار نگارنده از نهادی علمی در نیویورک بود. سردبیر این دانشنامه، در دفتر خود، به گرمی نگارنده را پذیرفت و، با وجود کهولت سن و خستگی از کار روزانه، مدت نزدیک به یک ساعت و نیم با دقت، جدیت و علاقه در گفت‌وگو با این جانب صرف وقت کرد. وی گردآوری گویش‌ها و لهجه‌های محلی را از جمله بهترین تحقیقاتی که می‌توان انجام داد توصیف کرد و یادآور شد که بسیاری از گویش‌های ایران هنوز مورد مطالعه علمی و دقیق قرار نگرفته است. پاره‌ای از گویش‌های ناحیه مرکزی ایران از جمله اطراف کاشان، اصفهان، نائین و یزد و گویش‌های شمال ایران از آن جمله‌اند. جنبه تطبیقی مطالعات گویشی و آن نوع پژوهشی که به مقایسه وجوه زبانی میان دو یا چند گویش بپردازد اهمیتی ویژه دارد و دانشنامه از نشر مقاله در این زمینه استقبال می‌کند. او همچنین به این نکته اشاره کرد که، در تحقیقات گویش‌شناختی، دسترسی مناسب به گویشوران بومی از اهمیت زیادی برخوردار است. غالباً محقق، پس از گردآوری داده‌ها و بازگشت از محل، در حین کار بر روی داده‌ها، با پرسش‌هایی مواجه می‌شود که پاسخ به آنها نیاز به مراجعه مجدد به گویشور دارد. در نظر گرفتن این موضوع تأثیر مطلوبی در مستند بودن و اعتبار تحقیق دارد. او با اظهار ناخشنودی از ترجمه‌های نامطلوبی که از نوشته‌هایش و نسخه‌هایی از دانشنامه ایرانیکا در ایران منتشر شده است اظهار داشت که کمبود مترجم‌های متخصص و مسلط به زبان نقصانی در زمینه نشر این‌گونه آثار است. در این دیدار، نگارنده ساختار و فعالیت‌های

18) Electronic Publishing Initiative at Columbia (EPIC)

فرهنگستان زبان و ادب فارسی به ویژه گروه واژه‌گزینی و انجمن زبان‌شناسی ایران را به کوتاهی گزارش کرد. سردبیر دانشنامه از فعالیت گروه‌های نسل جوان زبان‌شناسی در ایران، تشکیل انجمن زبان‌شناسی ایران و وجود مطالعات گویشی در پژوهشکده زبان و گویش سازمان میراث فرهنگی کشور اظهار خشنودی کرد.

شهر بوستون در ایالت ماساچوست، در کرانه شمال شرقی امریکا، دو مرکز علمی مهم را در خود جای داده است: موسسه فناوری ماساچوست (ام. آی. تی.) و دانشگاه هاروارد.^{۱۹} تابستان امسال، این دو مرکز میزبان یک دوره کلاس‌ها و کارگاه‌هایی بودند که، به همت انجمن زبان‌شناسی امریکا^{۲۰} با نام موسسه ال. اس. ای. ۲۰۰۵، در حوزه‌های زبان‌شناسی نظری، کاربردی، و تاریخی برگزار می‌شد. کلاس‌ها، که از ۲۷ ژوئن تا ۵ اوت (۶ تیر تا ۱۴ مرداد) دایر بود، در جدول برنامه‌ها به چندین بخش با زمان‌بندی‌های مجزا تقسیم شده بود و علاقه‌مندان به شرکت در هر دوره می‌توانستند، با نام‌نویسی در بخش مورد علاقه خود، از دروس بهره‌برند. مواد آموزشی ارائه شده طیف وسیعی از موضوعات زبان‌شناسی را دربر می‌گرفت، مانند «مسائل و چشم‌اندازهای برنامه‌کمیته‌گرا»، «نحو تطبیقی»، «ساختواژه و معناشناسی واژگانی»، «واج‌شناسی تاریخی»، «درآمدی بر عصب‌شناسی زبان». هم‌زمان با کلاس‌ها، چندین کارگاه آموزشی تخصصی در دانشگاه هاروارد برگزار می‌شد. یکی از کارگاه‌ها، که در برنامه از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بود و منحصراً در ام. آی. تی. تشکیل می‌شد، به بزرگداشت دستور زایشی و بررسی وضعیت آن اختصاص یافته بود. در این کارگاه یک‌روزه با عنوان «جشن پنجاهمین سالگرد تولد نحو زایشی: ۵۰ سال پس از ساخت منطقی نظریه زبانی»^{۲۲}، هشت عنوان سخنرانی گنجانده شده بود. آخرین سخنرانی با عنوان «کاستن تدریجی مسائل همیشگی: خاطره‌ای بسیار شخصی»^{۲۳} را زبان‌شناس شهیر، پروفیسور نوام چامسکی^{۲۴} ایراد کرد. چامسکی، در سخنرانی خود، به طور کلی، به مرور تاریخی

19) Harvard University

20) Linguistic Society of America (LSA)

21) The 2005 LSA Institute

22) Happy Golden Anniversary, Generative Syntax: 50 years since Logical Structure of Linguistic Theory

23) chipping away at persistent problems: a highly personal reminiscence

24) Noam Chomsky

تحولات در آغاز پیدایش دستور زایشی پرداخت. این جانب در این سخنرانی، همچنین در جلسات سخنرانی خانم دکتر لینا پیلکانین^{۲۵} با عنوان «زبان‌شناسی در علم اعصاب شناختی»^{۲۶} و دکتر ریچارد لارسن^{۲۷} با عنوان «رابطه/باور دوسویه میان نحو و معناشناسی»^{۲۸} حضور داشتم. پیش از آخرین سخنرانی، حاضران در مراسم پذیرایی، که به مناسبت سالگرد تولد نحو زایشی در نظر گرفته شده بود، شرکت کردند. فضای دوستانه و خودمانی مراسم پذیرایی، که با بریدن کیک ویژه تولد نحو زایشی به دست چامسکی و پروفیسور موریس هاله^{۲۹} همراه بود، برای همگان فرصتی فراهم آورد تا بتوانند با سخنرانان و زبان‌شناسان صاحب‌نام حاضر در مجلس از نزدیک گفت‌وگو کنند. ضمناً یادآور می‌شوم که «الگوهای واژه‌سازی در زبان فارسی» عنوان طرحی است که دکتر حسین سامعی اجرای آن را برای گروه واژه‌گزینی فرهنگستان زبان و ادب فارسی، طی سال‌های اخیر، بر عهده داشته و به تدریج آن را تکمیل کرده است.^{۳۰} این طرح، که دکتر سامعی براساس مدل نظری پایان‌نامه دکتری خود^{۳۱} آن را تدوین کرده، در واقع، یک بانک اطلاعاتی متشکل از داده‌ها و قاعده‌های ساختوازی حاکم بر اسم‌ها، صفت‌ها و قیده‌های زبان فارسی است که در برنامه اکسل (Excel) به شکل جدول نمایش داده می‌شود. برای هر قاعده، این اطلاعات قابل دسترسی است: ساخت قاعده، مقوله دستوری و معنای عناصر دوگانه موجود در آن، مقوله دستوری و معنای ساختاری ترکیب حاصل، میزان فراوانی ترکیبات هر قاعده در زبان، زبانی قاعده، و سبک زبانی آن؛ هر قاعده با شواهد و یادداشت‌های متعددی همراه است. کاربران می‌توانند، با استفاده از امکانات برنامه، این اطلاعات را به شیوه‌های گوناگون جست و جو کنند. رهاورد سفر صورت تکمیل شده طرح بود که به این جانب سپرده شده بود و، در

25) Liina Pyllkänen 26) Linguistics in Cognitive Neuroscience 27) Richard Larson

۲۸) The Syntax-Semantics Interfaith. مؤلف، در عنوان سخنرانی، تعمداً واژه interfaith را، که با واژه interface شباهت دارد، برای بیان منظور خاص خود به کار برده است.

29) Morris Halle

۳۰) گزارش کاملی از آغاز این طرح، به قلم ایشان، با عنوان «الگوهای واژه‌سازی در زبان فارسی: گزارشی از یک طرح پژوهشی» در نامه فرهنگستان (سال سوم، شماره سوم، شماره مسلسل ۱۱، پاییز ۱۳۷۶، ص ۱۷۵-۱۸۳) درج شده است.

۳۱) سامعی، حسین، واژه‌سازی در زبان فارسی: انگاره‌ای نظری (رساله دکتری)، دانشگاه تهران، ۱۳۷۵.